

Роман В. Славік

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ГАЛУЗІ

У статті обґрунтовано доцільність розбудови сприятливого інституційного середовища для стимулювання розвитку інвестиційних процесів у рекреаційному господарстві України. Визначено основні елементи інституційного середовища, які впливають на розвиток рекреаційної сфери. Проаналізовано основні напрямки покращення інституційного середовища. Запропоновано напрямки інституційного забезпечення організаційно-управлінської структури рекреаційного господарства.

Ключові слова: інституційне середовище; рекреаційне господарство; інвестиційна діяльність; стратегічне планування.

Рис. 1. Літ. 25.

Роман В. Славик

ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННОГО ХОЗЯЙСТВА В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ОТРАСЛИ

В статье обоснована целесообразность построения благоприятной институциональной среды для стимулирования развития инвестиционных процессов в рекреационном хозяйстве Украины. Определены основные элементы институциональной среды, которые влияют на развитие рекреационной сферы. Проанализированы основные направления улучшения институциональной среды. Предложены направления институционального обеспечения организационно-управленческой структуры рекреационного хозяйства.

Ключевые слова: институциональная среда; рекреационное хозяйство; инвестиционная деятельность; стратегическое планирование.

Roman V. Slavik¹

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FORMATION FOR RECREATION ECONOMY DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF INCREASING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE INDUSTRY

The article grounds the expediency of building favorable institutional environment for stimulating the development of investment processes in the recreation economy of Ukraine. The key elements of institutional environment influencing the development of recreational areas are determined. The basic directions of institutional environment improvement are analyzed. Directions of institutional support for organizational and management structure of recreation economy are proposed.

Keywords: institutional environment; recreation economy; investment activity; strategic planning.

Постановка проблеми. Державне регулювання розвитку рекреаційного господарства, на нашу думку, вимагає його трактування з позицій інституціоналізму, який включає в себе два аспекти: «інституції» — норми, звичаї поведінки в суспільстві, та «інститути» — закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ.

Слід відмітити, що сучасна модель регулювання розвитку рекреаційного господарства на практиці не підкріплена дієвим інституційним механізмом,

¹ Uzhhorod National University, Ukraine.

під яким будемо розуміти систему інститутів і організацій, пов'язаних між собою, які здійснюють вплив на розвиток рекреаційного господарства. Вплив інституційного механізму на показники розвитку рекреаційного господарства розкриває інституційне середовище. Тобто інституційний механізм є способом впливу на формування відповідного інституційного середовища з метою створення сприятливих умов для розвитку рекреаційного господарства.

Аналіз досліджень і публікацій. Крім класичних представників інституціонального напрямку вивчення економічних процесів, таких як Дж. Б'юкенен [10], Т. Веблен [12], Дж. Коммонс [25] та ін., проблематикою розвитку інституційного середовища та його складових займалися такі вчені, як З.Г. Ватаманюк [11], Л.В. Вербівська [13], Ф.Б. Ларрен [22], Л.І. Лясота [17], С.О. Матвєєв [17], А.Ф. Мельник [18], Дж.Д. Сакс [22], О.І. Уільямсон [24].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на наявність досить комплексних досліджень, поняття інституційного середовища, його складових та впливу на розвиток господарської системи держави, вивчення його ролі в розвитку рекреаційного господарства як галузі національної економіки вивчено недостатньо.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності розбудови сприятливого інституційного середовища для стимулювання розвитку рекреаційного господарства, зокрема через залучення інвестиційних ресурсів, перетворення останнього на вагому галузь національної економіки.

Основні результати дослідження. В економічній науці під інституційним середовищем здебільшого розуміють «основні політичні, соціальні та правові норми, які є базою для виробництва, обміну й споживання» [11]. Згідно [16; 20], інституційне середовище – це сукупність «правил гри», тобто правила, норми і санкції, що утворюють політичні, соціальні і юридичні рамки взаємодій між людьми та визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність.

Згідно [18], «інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають рамкові умови функціонування й розвитку економічних суб'єктів». На думку авторів, до основних інституціональних чинників функціонування національної економіки, які є відправними в механізмі забезпечення економічного зростання, належать: правові, власницькі, політичні, соціальні, управлінсько-владні, технологічно-інноваційні, структурні.

Автори [13; 22], використовуючи кількісні показники, підтвердили, що: «Інституційне середовище істотно впливає на ефективність і темпи зростання економіки. Політично відкриті суспільства, де дотримуються норми закону та захищаються приватна власність і ринковий розподіл ресурсів, зростають в 3 рази швидше і в 2,5 рази ефективніше, ніж суспільства, де свобода обмежена». Таким чином, ми схилиємося до думки представників інституціонального напрямку вивчення економічних процесів, які на перший план виносили проблеми створення інституціональних засад регулювання інвестиційного процесу.

Узагальнюючи визначення інституційного середовища різними авторами, будемо розуміти його як упорядкований набір інститутів держави, права, власності, громадянського суспільства, а також міжнародних інституцій, відзначи-

мо вирішальну роль якісних характеристик у створенні сприятливого інвестиційного клімату держави в цілому та поживлення інвестиційної діяльності в рекреаційному господарстві зокрема.

Інститут держави. Під інститутом держави прийнято розуміти систему органів державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), функціонування яких забезпечує існування держави як політико-територіального утворення. Ефективне та незалежне функціонування всіх гілок державної влади як елементів державної владної системи спричиняє синергетичний ефект розвитку суспільства. На сьогодні в Україні спостерігається нестабільність даного інституту, що проявляється у перманентних змінах конституції та намірах змінити форму правління та державного устрою, політичною нестабільністю та існуванням «гіньової економіки», що тягне за собою створення неформальних інститутів влади.

Неефективність інституту держави призводить до розбалансованості організаційної структури управління рекреаційним господарством та ускладнення реалізації державної інвестиційної політики в рекреаційному господарстві. Згідно [20], у процесі формування ринкових відносин у рекреаційно-туристичній сфері інвестиційна політика держави повинна передбачати використання стратегічного та системного підходів, диференційовано визначати форми фінансування субгалузей рекреації, враховуючи специфіку кожної з них, бути регіонально вираженою і відповідати міжнародним стандартам. За [23], в контексті формування державної інвестиційної політики в рекреаційному господарстві особливу увагу слід приділяти механізму формування інвестиційного клімату в галузі рекреації і туризму.

Таким чином, *державна інвестиційна політика в рекреаційному господарстві* – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, що визначають основні напрямки використання капіталовкладень в основних і суміжних підгалузях рекреаційної системи та сприяють загальному поширенню та активізації інвестиційних процесів. При формуванні *державної інвестиційної політики в рекреаційному господарстві* однією з основних задач є визначення джерел і методів залучення інвестиційних ресурсів.

Державна інвестиційна політика забезпечує планування як функцію державного управління і є формою реалізації інвестиційної стратегії розвитку рекреаційного господарства.

Інститут права. Згідно з усталеним уявленням, під інститутом права розуміють систему відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин. За роки незалежності законодавство України не характеризувалось стабільністю, що негативно проявлялося на розвитку національної економіки в цілому та окремих галузях зокрема. Недосконалість даного інституту та незрозумілість вітчизняного законодавства негативно впливають на інвестиційний клімат в державі.

Нормативно-законодавчою базою інвестиційної діяльності у сфері рекреаційного господарства є, перш за все, Конституція України [1], а також документи, які визначають загальну процедуру здійснення інвестиційної діяльності і нормативні документи, які регламентують екологічну діяльність

суб'єктів господарювання (Земельний кодекс України [3], Водний кодекс України [2], Кодекс України «Про надра» [5] тощо).

Так, у ст. 6 Закону України «Про туризм» передбачено, що держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності [8].

Одним з пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму є забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць.

Таким чином, здійснено важливі кроки щодо розробки методологічних та практичних механізмів впровадження в дію державної політики в рекреаційно-туристичній сфері, що, перш за все, потребує необхідності стратегічного планування надходження інвестицій у рекреаційний сектор економіки та їх нормативного регулювання. Однак на сьогодні, попри широкий спектр нормативних актів, залишаються неврегульованими низка питань стосовно рекреаційних територій, а саме:

- території, які становлять рекреаційну цінність, знаходяться у відомстві різних органів, що ускладнює планування їх розвитку та інвестиційне забезпечення;

- не повною мірою врегульовані питання розбудови рекреаційної інфраструктури на природоохоронних територіях, зокрема, на концесійних та орендних засадах;

- стосовно рекреаційних ресурсів природоресурсне право не виокремлене як, приміром, для інших природних ресурсів (земельних, лісових, водних, мінерально-сировинних тощо) [21];

- нечітке формулювання і трактування рекреаційних ресурсів у земельному [3], лісовому [4], водному кодексах [2] та Кодексі України «Про надра» [5];

- не створено системи державних кадастрів природних рекреаційних ресурсів, зокрема регіональних.

Міжнародні інститути. Вирішення правових суперечностей можливе, зокрема, через адаптацію міжнародних договорів стосовно захисту навколишнього природного середовища та використання механізмів міжнародних організацій регулювання ринку рекреаційних послуг. Так, через адаптацію норм і стандартів Світової туристичної організації необхідно створити якісні і конкурентоспроможні рекреаційні послуги на світовому ринку. Через механізми Світової організації торгівлі, з одного боку, необхідно проводити лібералізацію ринку рекреаційних послуг, а з іншого, проводити обмежену протекціоністську політику в рамках Генеральної угоди про торгівлю послугами (ГАТС) [9] для захисту національного виробника рекреаційних послуг, зокрема через: введення кількісних квот на імпорт іноземних послуг; обмеження на створення на внутрішньому ринку філіалів іноземних туристичних компаній, що надають послуги з виїзного туризму; обмеження на пересування споживачів.

Інтеграція рекреаційної сфери до міжнародного інституційного середовища можлива також шляхом виконання міжнародних договорів щодо збалансованого розвитку регіонів. Основним регулюючим документом при плануванні

просторового розвитку, зокрема, Українських Карпат виступає Рамкова Конвенція про охорону довкілля та сталий розвиток Карпат. Конференція ООН щодо навколишнього середовища й розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) схвалила Конвенцію про біорізноманіття. Нею проголошено збереження не окремих ланок природи, а всіх систем біосфери в глобальному масштабі. Цього ж року Рада Європи прийняла Конвенцію європейської екомережі (European Ecological Network) як ідею загальноєвропейської системи охорони природної спадщини Європи. Україна ратифікувала ці міжнародні угоди і, як наслідок, Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про загальнодержавну Програму формування національної екологічної мережі України на 2002–2015» [6], якою передбачено поєднання національної екологічної мережі з екологічними мережами сусідніх країн.

З кінця 1990-х рр. підприємства та інші об'єкти, які намагаються підвищити екологічну спроможність, покращити показники екологічних впливів своєї діяльності на довкілля, а також екологічну якість продукції чи послуг, отримали таку можливість завдяки адаптації в Україні міжнародних стандартів серії ISO-14000.

Законодавство України до останнього часу не регулювало відносин, пов'язаних зі створенням, впровадженням та функціонуванням систем екологічного менеджменту, що можна пояснити добровільною природою цього управлінського інструменту [15].

Інститут власності. Згідно [17], власність як економічний інститут виникає на підставі обмеження економічних ресурсів і складає необхідні правила їх розподілу та ефективного використання. Інститут власності встановлює три види права: на володіння, використання та розпорядження. Кожне з них породжує певні відносини між власниками та невластниками певних економічних ресурсів.

Згідно зі ст. 13 Конституції України [1], держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, зазначаючи їх рівність перед законом; за ст. 41, право приватної власності є непорушним. Однак в умовах перехідної економіки та існування «неформальних інститутів» даний принцип часто порушується, зокрема, шляхом рейдерських захоплень. Дане явище створює негативний імідж України на ринку інвестицій.

Законом України «Про курорти» [7] держава задекларувала виключну державну власність на природні лікувальні ресурси та рекреаційну інфраструктуру. Однак, на нашу думку, використання і поглиблення можливостей саме приватно-державного партнерства може стати фактором поживлення інвестиційної діяльності у рекреаційному господарстві та спрощення управлінських процесів у ньому.

Інститут громадянського суспільства. Згідно з усталеними поглядами на категорію «громадянське суспільство», воно розуміється як суспільство, яке складається з незалежних від держави громадян та їх об'єднань у формі громадських організацій, органів місцевого самоврядування, політичних партій тощо.

На думку [14], громадянське суспільство – це така форма людської спільноти, яка знаходиться між родиною й державою та забезпечує життєздатність

суспільства й реалізацію громадянських прав, тому що тільки в останньому правові відносини мають дійсність.

Вплив інституту громадянського суспільства на систему інвестиційного управління рекреаційним господарством може проявлятися через механізм громадських слухань при затвердженні містобудівної документації на території населених пунктів – курортів. Громадські слухання також є важливим елементом аналізу інвестиційних проєктів щодо їх екологічності та соціальної орієнтації.

З іншого боку, дані багатьох досліджень, що були проведені останніми роками, та рейтинги впливових міжнародних організацій вказують на незрілість громадянського суспільства в Україні. Кількісне зростання громадських організацій не збільшило частку залученого до цієї діяльності населення. Також їх впливовість залишилася незначною.

Визначивши сутність та необхідність наявності сприятливого інституційного середовища для стратегічного інвестиційного управління рекреаційним господарством України, можемо зробити висновок про необхідність інституційного забезпечення виконання його основних задач та формування відповідної організаційно-управлінської структури (рис 1).

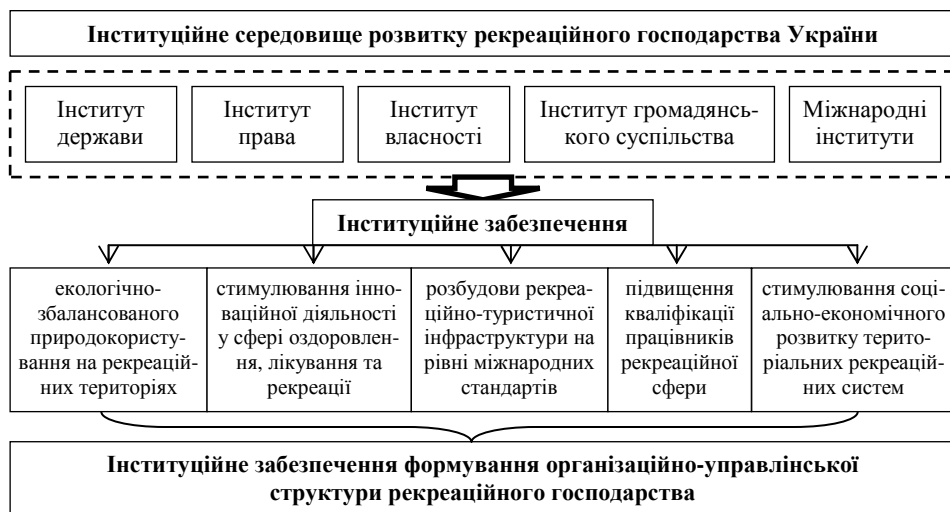

Рис. 1. Інституційне середовище розвитку рекреаційного господарства України, авторська розробка

Таким чином, передумовою інвестиційного розвитку рекреаційного господарства є його забезпечення організаційно-управлінською структурою та сприятливим інституційним середовищем, де найвагомійший вплив має функціонування інститутів держави, права, власності, громадянського суспільства та міжнародних інституцій.

Висновки. Інвестиційний розвиток рекреаційного господарства може відбуватися за наявності ефективної організаційно-управлінської структури та сприятливого інституційного середовища, що передбачає:

- ефективного здійснення інститутом держави своїх функцій, які б зменшували рівень «тіньової економіки» в рекреаційному господарстві та нівелювали вплив неформальних інститутів (корупція, організована злочинність тощо) влади на формування та реалізацію державної інвестиційної політики у рекреаційній сфері;

- здійснення інститутом права своїх функцій щодо існування системи постійно діючих законів і норм, що регулюють інвестиційну та рекреаційну діяльність на спеціалізованих територіях, впорядковують відносини власності на рекреаційні ресурси та об'єкти;

- виконання міжнародними інститутами функцій, які б сприяли інтеграції національного ринку рекреаційних послуг у світове середовище на засадах збалансованого розвитку;

- функціонування інституту власності, який би ефективно забезпечував права на володіння, використання та розпорядження рекреаційними ресурсами та об'єктами, регулював права власності інвесторів та їх обов'язки; наявність ефективного інституту оцінки та механізму збереження природно-рекреаційних ресурсів, що унеможливило би рейдерські захоплення підприємств;

- функціонування інституту громадянського суспільства, який би стимулював діяльність громадян та їх об'єднань у формі громадських організацій, органів місцевого самоврядування, політичних партій з приводу організації рекреаційної діяльності на засадах збалансованого рекреаційного природоко-ристування.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР зі змінами та доповненнями // zakon.rada.gov.ua.

2. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 214/95-ВР // zakon.rada.gov.ua.

3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // zakon.rada.gov.ua.

4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3853-XII // zakon.rada.gov.ua.

5. Про надра: Кодекс України від 27.07.1994 № 133/94 // zakon.rada.gov.ua.

6. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2002–2015 роки: Закон України від 21.09.2000 № 1989-III // zakon.rada.gov.ua.

7. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 № 2026-III // zakon.rada.gov.ua.

8. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 325/95-ВР // zakon.rada.gov.ua.

9. Генеральна угода про торгівлю послугами СОТ: Міжнародний документ від 15.04.1994 № 981_017 // zakon.rada.gov.ua.

10. Бюкенен Дж. Вибрані праці. – М.: Таурис Альфа, 1997. – 556 с.

11. Ватаманюк З. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика. – Львів: Новий світ – 2000, 2005. – 648 с.

12. Веблен Т. Теория праздного класса / Пер. с англ., вступ. ст. С.Г. Сорокиной; Общ. ред. В.В. Мотылевой. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.

13. Вербівська Л.В. Формування інвестиційної стратегії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Львів, 2004. – 20 с.

14. Гегель Г.В. Философия права / Пер. с нем. Б.Г. Столпнера, М.И. Левиной; Авт. вступ. ст. В.С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

15. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2008. – 720 с.

16. Економічна безпека: Навч. посібник / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

17. Матвеев С.О., Ляотова Л.І. Економічна соціологія: Підручник. – Суми: Університетська книга, 2006. – 184 с.

18. Національна економіка / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович. – К.: Знання, 2011. – 463 с.
19. *Нудельман М.С.* Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования. – К.: Наукова думка, 1987 // puliб.if.ua.
20. *Павлов В.І.* Формування регіонального ринку рекреаційних послуг // Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку. – Трускавець, 2000. – С. 31–34.
21. Ринкові механізми у сфері природокористування (концепція модернізації): Монографія / В.С. Кравців, Ю.І. Стадницький, П.В. Жук та ін. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – 119 с.
22. *Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б.* Макроэкономика. Глобальный подход / Пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – 848 с.
23. *Судова-Хом'юк Н.* Управління інвестиційними процесами в туристично-рекреаційному комплексі України // Регіональна економіка. – 2002. – №3. – С. 260–265.
24. *Уильямсон О.* Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, отношенческая контрактация. – СПб.: Лениздат, 1996. – 702 с.
25. *Commons, J.R.* (1931). Institutional Economics. *American Economic Review*, 21: 648–657.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2015.